

Ἡ σκέψη αὐτὴ εἶναι πράγματι θανάσιμη γιὰ τὸν ἔρωτα — μὰ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τελειωτικὴ. Ἄν τὴ δεχώμαστε ὅταν καὶ τὸ βέβαιο, θάταν ὅταν νὰ ρίχναμε τὸν ἑαυτὸ μας στὴν ἔσχατη ἀπελπισία. Μὰ οὔτε καὶ μποροῦμε ν' ἀπομακρύνουμε τὴ σκέψη αὐτὴ ἐντελῶς καὶ γιὰ πάντα. Ὅταν ὁ ἔρωτος μας εἶναι γνήσιος, ἐπειδὴ ἀπ' αὐτὸν ἐξαρτόμαστε ὁλόκληροι, δὲν ἀνεχόμαστε καμμιά ἀταπίατη. Θέλομε τὴ σωτηρία μας πραγματικὴ — ἀληθινὴ, καθαρὴ ἀπὸ κάθε πλάνη. Γι' αὐτὸ καμμιά σκέψη — μήτε λυτρωτικὴ μήτε θανάσιμη, — δὲν μπορεῖ νὰ μείνῃ σταθερὴ κι' ἀκλόνητη μέσα στὸν ἔρωτα, μὰ βρίσκεται σὲ διαρκῆ κίνηση. Ὁ ἔρωτευμένος ἀμφισβητεῖ διαρκῶς τὴν ἀλήθειαν της, μὰ καὶ διαρκῶς τὴ δέχεται πάλι καὶ δὲν παύει νὰ τὴν ἐξετάζῃ καὶ νὰ τῆς δίνῃ καινούριες μορφές. Τὸ ἔδαφος καμμιάς σκέψης δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἀσφαλές, γιὰ νὰ τοῦ ἐμπιστευθοῦμε ὅ,τι εἶναι γιὰ μᾶς τὸ πᾶν. — Περιστρεφόμαστε ἀκατάπαυστα γύρω στὸ ἴδιο κ' ἐπιστρέφομε πάντα στὸ ἴδιο. — Ὁ Σαίξπηρ δὲν κουράζεται διόλου στὰ «Σονέττα» του νὰ ζητᾷ τὸ νόμο τοῦ χρόνου, γιὰτὶ θέλει νὰ ἐξακριβώσῃ ποιά εἶναι ἐπὶ τέλους ἡ ἀξία τοῦ λόγου ποὺ τοῦ δίνει τὴ βαθειὰ του ἀγωνία. Στὴν ἀναζήτησίν του αὐτὴ ὑποφέρει τὸ ἀνυπόφορο. Κι' ὅμως, κι' ὅταν ἀκόμη κάποτε φθάνῃ σὲ κάποιον τέρμα, τὸ ἀφήνει γιὰ νὰ ξαναπιάσῃ ἀπ' τὴν ἀρχή.¹⁾ — Ἡ γλυκεῖα πνοὴ τοῦ θέρους καὶ τὰ λουλούδια, ποὺ τοῦ θυμίζουν τὴν ὠμορφιὰ τοῦ πολυαγαπημένου φίλου, τοῦ φέρνουν στὸ νοῦ καὶ τὴν προσωρινότητά τους, τὴν προσωρινότητα κάθε ὠμορφιάς, ποὺ εἶναι παραδομένη ἐντελῶς ἀνυπεράσπιστη στὴ λύσσα, ποὺ μπροστὰ της δὲν μποροῦν νὰ σταθοῦν μήτε ὁ χαλκός, μήτε ἡ πέτρα, μήτε ἡ στερεὰ, μήτε ἡ ἀπέραντη θάλασσα.

Ὡ σκέψη φοβερή! Πῶς νὰ σωθῇ ἀπὸ τὸν καιρὸ
Τὸ πιὸ καλὸ στολίδι τῶν καιρῶν;²⁾

Ὁ φόβος μήπως χάσῃ τὸν ἔρωτα, τὸν ἀγαπημένο, τὴν ὠμορφιὰ του, εἶναι τόσο μεγάλος, ὥστε δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ὀδηγήσῃ σὲ ἀγῶνα, — στὸν πόλεμον κατὰ τοῦ χρόνου.

Πολεμῶ τὸ Χρόνον, ἀπὸ ἔρωτα γιὰ σένα.³⁾

1) Shakespeare, ἐνθ' ἄνωτ. V, XII, XV, XIX, IV, LX, LXIV, LXV.

2) Shakespeare, ἐνθ' ἄνωτ. LXV.

3) Shakespeare, ἐνθ' ἄνωτ. XV.

Καὶ πράγματι, τὰ «Σονέττα» τοῦ Σαίξπηρ εἶναι ἡ πάλῃ τοῦ ἐρωτευμένου ποιητῆ μετὰ τὸ χρόνο, — τοῦ ποιητῆ, ποὺ γνωρίζει τὴ δύναμη τοῦ Λόγου του καὶ ποὺ συγκεντρώνεται δλόκληρος μέσα του, γιὰ νὰ καταστρέψῃ τὴ δύναμη τοῦ χρόνου. Ὁ χρόνος ἄς ρίχνῃ κάτω τοὺς ἡλίθιους ποὺ δὲν ἔχουν γλῶσσα! ¹⁾ Ἡ γλῶσσα ὅμως μπορεῖ ἀκόμη καὶ τὰ ἔχνη, ποὺ ἀφήνει ὁ χρόνος πάνω στὸ κορμί, νὰ ἐξαλείψῃ.

*Σήκω, δύστροπη Μοῦσα, καὶ πρόσεξε τὴ γλυκεῖα μορφή τοῦ
[ἀγαπημένου*

Μὴν ὁ Χρόνος σκάλισε καμμιὰ ρυτίδα ἐπάνω της.

Κι' ἂν δῆς καμμιὰ — σατύρισε τὸ πέρασμα τοῦ Χρόνου

Καὶ κάμε νὰ περιφρονοῦν γιὰ πάντα καὶ παντοῦ τὶς ἄρπαγές του.

*Δὸς στὸν καλὸ μου φήμη πιὸ γοργὴ κι' ἀπ' τὴ φθορὰ τοῦ Χρόνου
Καὶ φύλαξέ τον ἀπὸ τὸ δρεπάνι²⁾ του κι' ἀπ' τὸ κυρτό του τὸ μαχαῖρι.)*

Μὰ ὁ ἐρωτευμένος ποιητῆς δὲν μπορεῖ ν' ἀρκεσθῇ στὸ νὰ δώσῃ μόνο δόξα στὸν ἐρώμενο. Τὸ φίλο του δὲν τὸν βλέπει σὰν ἓνα σύνολο ἰδιοτήτων, ποὺ μποροῦν νὰ διατυπωθοῦν σὲ ἐγκωμιαστικὲς λέξεις, μὰ σὰν κορμὶ ζωντανό, ποὺ μετὰ τὴ χειροπιαστὴ μορφή του καὶ τὸ θερμὸ αἷμα του ἐνσαρκώνει τὸ Ὑψιστό. Ὁ δημιουργὸς θᾶθελε νὰ σώσῃ μετὰ τὴν ποίησή του τὸ Σῶμα τοῦ φίλου — ποὺ εἶναι γι' αὐτὸν ἡ ἴδια ἡ Ὁμορφιά — ἀπὸ τὴν καταστρεπτικὴ δύναμη τοῦ χρόνου. Θᾶθελε νὰ μεταβάλλῃ τὸ λόγο σὲ σάρκα, τὸ ρυθμὸ σὲ αἷμα. Μὰ ἡ γλῶσσα σὰν «σήμα» δὲν εἶναι πάντα σημεῖο. (Οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγαν «σήματα» καὶ τοὺς τάφους). Ὁ ποιητῆς ἀναγκάζεται νὰ τὸ ἀναγνωρίσῃ στὴν προσπάθειά του νὰ σημάνη μετὰ τὸ στίχο τὸ σῶμα :

Καὶ ποιὸς θὰ πιστεῦε αὐτοῖ μου οἱ στίχοι πῶς λὲν ἀλήθειες,

Ἄν τις χάρες σου ὄλες εἶχαν;

Μὰ ὁ Θεὸς τὸ ξέρει, εἶναι σὰν τάφος,

Ποὺ κρύβει τὴ ζωὴ σου καὶ δὲν δείχνουν

1) Shakespeare, ἐνθ' ἄνωτ. CVII.

2) Shakespeare, ἐνθ' ἄνωτ. C.

Παρά μισό τὸν ὠμορφο ἑαυτό σου.¹⁾

Πιότερα, πολὺ πιότερα ἀπ' ὅσα ὁ στίχος μου χωρεῖ
Σοῦ δείχνει ὁ καθρέφτης σου σὰν τὸν κυττάξεις,²⁾

λέγει στὸ φίλο. Κι' ἀμφιβάλλοντας, ἂν ἡ ποίησή του θὰ εἶχε τὴ δύναμη νὰ σώσει πραγματικὰ τὸ σῶμα τοῦ ἀγαπημένου, — τρέμοντας μήπως μαζί με τὸ ὠμορφο κορμὶ χαθῆ καὶ κάθε ὠμορφιά ἀπὸ τὸν κόσμος, — προσπαθεῖ με τὴ δύναμη τῆς τέχνης του νὰ πείση τοῦλάχιστον τὸ φίλο νὰ κάμῃ ἕνα γυιὸ πού θὰ τοῦ ἔμοιαζε.

Μὰ γιατί δὲν πολεμᾷς με πιὸ δυνατὰ μέσα

Τὸν αἰμοβόρο τύραννο, τὸ Χρόνο;

Γιατί δὲν ἐτοιμάζεις γιὰ τὸν κακὸ καιρὸ

Μὲ ὄπλα πιὸ σωτήρια ἀπὸ τὰ στεῖρα λόγια μου;

Βρίσκεσαι τώρα στὸ ὕψος τοῦ εὐτυχισμένου σου καιροῦ

Καὶ τόσων κοριτσιῶν ὁ κῆπος ὁ ἄσπαρτος ἀκόμη

Θὰ λαχταροῦσε ἀγνὰ ν' ἀνθίσῃ με τὰ ζωντανὰ λουλούδια σου,

Ποὺ θὰ σοῦ μοιάζαν περισσότερο κι' ἀπὸ τὴ ζωγραφιά σου.

Ἔτσι ἢ ἴδια ἢ ζωὴ θ'ἄσωζε τὴ ζωή . .

Δὲ φυλάγεις τὸν ἑαυτό σου παρὰ δίνοντάς τον.³⁾

1) Shakespeare ἐνθ. ἄνωτ. XVII. Ἡ μετάφραση τῶν στίχων αὐτῶν ἀπὸ «Τὰ περίφημα Σονέττα τοῦ Σαίξπηρ ρυθμικὰ μεταφρασμένα ἀπὸ τὸν Μανώλη Μαγκάκη», Ἀθήναι 1911, σελ. 34. Λυπούμαστε πού ὁ Μαγκάκης δὲν ἔχει μεταφράσει περισσότερους ἀπὸ τοὺς στίχους τῶν Σονέττων, πού μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ. Ὁ στίχος τοῦ Μαγκάκη, παρ' ὅλες τὶς τεχνικὲς καὶ γλωσσικὲς του ἀτέλειες, ἔχει ὑπόστασις. Ὁ λόγος του ἔχει τὸ βάρος τῆς ἀλήθειας. Ὁ ὠραῖος νέος, πού πέθανε (τὸ 1918) σὲ ἡλικία εἰκοσιεπτὰ ἐτῶν, ἔζησε τὸ Ὁραῖο καὶ πόνεσε γι' αὐτὸ ὅσο ἐλάχιστοι νεοέλληνες. «Τὰ ποιήματά του» — ἔγραφε ὁ φίλος του Χαρίλαος Παπαντωνίου, προλογίζοντας τὰ «Λυρικά Ποιήματα τοῦ Μανώλη Μαγκάκη», πού βγῆκαν σ' ἕνα τομίδιο τὸ 1920 στὰς Ἀθήνας — «δὲν ἐσκέφθηκε ποτὲ νὰ τὰ παρουσιάσῃ ὡς ποιήματα τεχνίτου, ἀλλὰ τ'ἔγραφε ὡς ποιήματα ἀνθρώπου. Εἶναι εὐγενικοὶ καὶ θερμοὶ σταλαγμοὶ αἵματος καρδιᾶς, πού ὑπόφερνε μυστικὰ κι' ἀληθινά». Κ' ἐλάχιστοι ἀκόμη ἀπ' αὐτοὺς τοὺς σταλαγμοὺς θὰ μᾶς ἦταν πολύτιμοι σὲ μιὰ μελέτη σὰν κι' αὐτὴν ἐδῶ.

2) Shakespeare, ἐνθ' ἄνωτ. CIII.

3) Shakespeare ἐνθ' ἄνωτ. XVI.

Ἐκ τῆς ἀκούραστη ἐπανάληψι αὐτῆς τῆς γεμάτης πάθος προτροπῆς γεννιέται μιὰ δλόκληρη σειρά ἀπὸ σονέττα, ποὺ οἱ γερμανοὶ τὰ ὀνομάζουν «σονέττα τῆς ἀναπαραγωγῆς»¹⁾ καὶ ποὺ προσπαθοῦν μὲ ὅλους τοὺς δυνατοὺς τρόπους νὰ πείσουν τὸν ἀγαπημένο νὰ φροντίσῃ μὲ τὴν ἀναπαραγωγή του γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς μορφῆς τοῦ σώματός του. Ὁ ποιητὴς συμβουλεύει, ἀπαιτεῖ, κηρύττει, ἱκετεύει, παρακαλεῖ, προφητεύει—δείχνει στὸ φίλο τὸν τρομερὸ νόμο τοῦ χρόνου ποὺ ἀπὸ τὸ δρεπάνι του δὲν μποροῦμε νὰ σωθοῦμε παρὰ μόνο μὲ τὸ σπέρμα μας, γιὰ νὰ τὸν κάμῃ νὰ ἐκμηδενίσῃ μὲ τὸ σπέρμα του τὴ δύναμη τοῦ χρόνου κ' ἔτσι νὰ σώσῃ τὴ μορφὴ του. Γιὰ τὸν Σαίξπηρ ἡ μορφὴ τοῦ φίλου εἶναι ἡ ἐνσάρκωση κάθε Ὠραίου κι' ὁ χαμός της θὰ ἐσήμαινε «τὸ χαμὸ κάθε ὠμορφιάς κι' ἀλήθειας».²⁾ Γιὰ νὰ μὴ χαθῆ λοιπὸν ὅ,τι ἀξίζει περισσότερο στὸν κόσμον, θ'ἄπρεπε ἡ μορφὴ τοῦ ἀγαπημένου νὰ μείνῃ ἀφθαρτὴ. Μὰ γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει παρὰ ἓνα μόνο μέσο: ἡ ἀναπαραγωγή. Τὴν ἀναπαραγωγή, ποὺ τὴ χρησιμοποίησε ὁ Πλάτων στὴν προσπάθειά του νὰ δώσῃ στὸ ἐρωτικὸ «ἄει» μιὰν ἀπτή χρονικὴ μορφὴ, τὴ βλέπει ὁ Σαίξπηρ σὰν τὸ μοναδικὸ δρόμον τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου. Ἡ δυνατότης τῆς ἀθανασίας τοῦ θνητοῦ, ποὺ μᾶς φαίνονταν στὸν Πλάτωνα σὰν κάτι τὸ μακρυνό, τὸ ἀφηρημένο καὶ τὸ γενικὸ, γίνεται στὰ «Σονέττα» κάτι τὸ συγκλονιστικὰ συγκεκριμένο καὶ δραματικὸ. Ἀπ' αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τῆς Μιᾶς ἐνανθρωπισμένης Ὠμορφιάς. Ὁ φίλος εἶναι ἓνα θαῦμα—γιατὶ λοιπὸν νὰ μὴν περιμένομε γιὰ τὴ σωτηρία του καὶ τὸ ἀδύνατον—τὸ θαῦμα, ;—Μπορεῖ κι' αὐτὸς ἀκόμη ὁ χρόνος νὰ μὴν τολμοῦσε ν' ἀγγίξῃ τὴ μορφὴ του.

... Ἄκουσε, Χρόνε ἀγέννητε :

*Πρὶν γεννηθῆς θὰ ἔχη πεθάνει τὸ θέρος τῆς ὠμορφιάς . . .*³⁾

Ὁ χρόνος μπορεῖ νὰ στέκονταν μπροστὰ στὸ σῶμα, ποὺ σημαίνει κάτι τὸ αἰώνιον, γιὰ νὰ τὸ ἀφήσῃ ἀφθαρτό . . .—Μὰ καὶ ἡ ἀπειλὴ καὶ ἡ ἐλπίδα, ποὺ γεννήθηκαν μέσα στὴν πάλη τοῦ ποιητῆ μὲ τὸ χρόνο, εἶναι, ὅπως καὶ κάθε τι ἄλλο μέσα στὴν πάλη αὐτῆ, στιγμιαῖες, δὲν

1) Shakespeare ἐνθ. ἄνωτ. I—XVII.

2) Shakespeare, ἐνθ. ἄνωτ. XIV.—Βλ. καὶ Μανώλη Μαγκάκη, ἐνθ. ἄνωτ σελ. 33.

3) Shakespeare, ἐνθ. ἄνωτ. CIV.

ἔχουν τὴ δύναμη νὰ ἐπιμείνουν γιὰ πολὺ. Τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ τὴν τελειωτικὴ νίκη. Τὴν κάθε φωνὴ τὴν ἀκολουθεῖ μιὰ νέα. "Ἐτσι κι' ἂν ἀκόμη δεχθοῦμε πὼς ὁ ποιητικὸς λόγος δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς καὶ αἷμα ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ φίλου, καὶ πὼς ὁ στίχος δὲν εἶναι παρὰ τάφος Του, πρέπει τοῦλάχιστον νὰ δοῦμε τὸν τάφο αὐτό, πού ζητᾷ νὰ σώσῃ τὴ μνήμη τοῦ ἀγαπημένου, σὰν κάτι τὸ αἰώνιο.

Μήτε τὸ μάρμαρο μήτε καὶ τὰ χρυσωμένα μνημεῖα

Δὲ θὰ ζήσουν ὅσο οἱ δυνατοὶ αὐτοὶ στίχοι.

Μέσα τους θ' ἀστράφτης λαμπρότερα

Κι' ἀπὸ τὴ σκονισμένη πέτρα, τὴ λερωμένη ἀπὸ τὸ βρώμικο Χρόνο.

"Ὅταν ὁ μανιασμένος πόλεμος θὰ γκρεμίζῃ τ' ἀγάλματα

Καὶ θὰ ξεθεμελιώνῃ τὰ ἔργα τοῦ χτίστη,

Μήτε τὸ σπαθὶ τοῦ "Ἄρη μήτε καὶ ἡ φωτιά τοῦ θὰ κάψουν

Τὴ ζωντανὴ φήμη τῆς μνήμης σου . . .

"Ἐτσι ὡς πὺν νὰ ξυπνήσῃς στὴ δεύτερη παρουσία

Θὰ ζῆς μέσα ἐδῶ καὶ στὰ μάτια τῶν ἐραστῶν. 1)

Μὰ οὔτε κι' αὐτὸ τὸ σονέττο πρέπει νὰ θεωρηθῇ σὰν ἓνας τερματισμὸς τοῦ ἀγῶνος μὲ τὴν πειστωμένη πίκρα ἐκείνου πὺν τῶχει πάρει ἀπόφαση, μὰ ὄχι ἐντελῶς.—Παρ' ὅλες τὶς ἀμφιβολίες του, πὺν εἶδαμε, ὁ δημιουργὸς δὲ σταματᾷ διόλου τὴν προσπάθεια νὰ σώσῃ καὶ μὲ τὸ στίχο ἀκόμη τὸ σῶμα τοῦ φίλου. Ἡ ὁρμὴ του πρὸς τὸ ἀπόλυτο, ἢ πιὸ βαθειά του θέληση, μένει μέσα σὲ ὅλες τὶς διαφορετικὲς μορφές, πὺν τῆς δίνει, πάντα ἢ ἴδια. Μὰ αὐτὸ εἶναι κιόλας μιὰ νίκη. Ἡ μονοτονία αὐτὴ εἶναι κιόλας μιὰ πραγματοποίηση, πὺν ἱκανοποιεῖ κάπως τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν αἰωνιότητα, γιὰ τὴ διάρκεια. Ὁ ποιητὴς διαπιστώνει μὲ ὑπερηφάνεια τὶς ἐπαναλήψεις τῶν ποιημάτων του, πὺν σημαίνουν τὴν ἐσωτερικὴ ἐπανάληψη — τὴν πίστη!

"Ὅλα μου τὰ τραγούδια καὶ τὰ ἐγκώμια λέν τὸ ἴδιο

Δὲν μιλοῦν παρὰ γιὰ τὸν "Ἐνα καὶ στὸν "Ἐνα . .

. . Οἱ στίχοι μου δὲν ξέρουν παρὰ τὴ πίστη

Δὲν ἐκφράζουν παρὰ ἓνα πρᾶγμα καὶ δὲ θένε ἀλλαγὴ. 2)

1) Shakespeare, ἐνθ' ἄνωτ., LV.

2) Shakespeare, ἐνθ' ἄνωτ. CV.

Ὁ ποιητὴς βρίσκεται σὲ μιὰ στιγμή βαθειᾶς ἐσωτερικῆς ἱκανοποίησης, σὲ μιὰ στιγμή γαλήνης — ὅσο εἶναι δυνατὸς ἱκανοποίηση καὶ γαλήνη στὸν ἔρωτα. Τὴν ἀγωνία καὶ τὴν ἀνησυχία γιὰ τὸ μέλλον τὶς βρίσκει κανεὶς πάντα, ἂν καὶ ὄχι πάντα συνειδητὸς, μέσα καὶ στὶς πιὸ γαλήνιες ἀκόμη στιγμές του. Ἀκόμη καὶ τὸ χαμόγελο κι' ὁ στεναγμὸς τῆς ἀνακούφισης τοῦ ἔρωτευμένου, ἀκόμη καὶ τὸ πιὸ γαλήνιο βλέμμα του, σημαίνουν στὸ βάθος ἀγῶνα μὲ τὸ χρόνο. — Ἔτσι κι' ὁ Σαίξπηρ ἔδωσε σὲ μιὰν ἄλλη, γαλήνια πάλι, στιγμή τοῦ πάθους του μιὰ μαλακὴ καὶ τρυφερὴ ἔκφραση στὴν ἀνησυχία του, παρακαλώντας :

Πάρε καινούρια δύναμη, ἔρωτα γλυκέ, γιὰ νὰ μὴν ποῦν

Πῶς εἶσαι πιὸ ἀδύνατος κι' ἀπὸ τὴν πεῖνα

Ποῦ ἂν σήμερα λιγότερε μὲ τὴν τροφή,

Ἀῦριο θᾶναι καὶ πάλι δυνατὴ σὰν πρῶτα.

Ἔτσι, ἔρωτα, καὶ σύ. Κι' ἂν χόρτασες σήμερα

Τὰ πεινασμένα μάτια σου τόσο ποῦν νὰ κουράσθηκαν,

Ἀῦριο καὶ πάλι κύτταζε καὶ μὴν ἀφήσης νὰ πεθάνη

Τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης ἀπ' τὸ πολὺ τὸ μούδιασμα.¹⁾

Ἡ ἀπελπισία, ποῦ ἕνας τέτοιος θάνατος θὰ ἐσήμαινε, κάμνει τὶς τρυφερὲς αὐτὲς λέξεις νὰ τρέμουν ἕλαφρά, μὰ βαθειά. Ἡ κάπως πιὸ γαλήνια διάθεση, ποῦ ἐκφράζουν, θέλει, ἀφήνοντας τὴν ἀντίσταση καὶ τὴ βία, νὰ λυγίσῃ τὸ σκληρὸ νόμο τοῦ χρόνου, δείχνοντας ὅλο τὸ βάθος τῆς ἀνάγκης τοῦ ἔρωτος μὲ τὴν πιὸ συγκινημένη κι' ἀπέριττη παράκληση. Μὰ ἡ θέρμη τοῦ συγκρατημένου πάθους τῆς παράκλησης μᾶς κάμνουν νὰ νοιώσωμε πῶς ἀντίσταση καὶ βία δὲν εἶναι οὔτε κι' ἀπ' αὐτὴν ἀκόμη τὴ στιγμή μακρὰ. Ἡ τρυφερὴ παρακλητικὴ φωνὴ δὲ θ' ἀργήσῃ νὰ γίνῃ τραχειά γιὰ νὰ φωνάξῃ μὲ μάταιο πείσμα :

Ὅχι, Χρόνε ! Δὲ θὰ μπορῆς νὰ καυχῆθῃς πῶς ἀλλάζω !

Οἱ πυραμίδες σου, ποῦ τὶς ὑψώεις μὲ νέα δύναμη

Δὲν εἶναι γιὰ μένα κἄτι τὸ καινούριο, τὸ πρωτόφαντο,

Μὰ παραλλαγὲς παληῶν μορφῶν.

Ζοῦμε γιὰ λίγο μόνο καὶ γι' αὐτὸ θανμάζομε

1) Shakespeare, ἐνθ' ἄνωτ. LVI.

“Ο,τι παληὸ μᾶς παρουσιάζεις . .

‘Η φήμη, σου, μὰ κι’ ὅ,τι βλέπομε εἶναι ψέμμα.’¹⁾

Στους στίχους αὐτούς τὸ πείσμα τοῦ ἐρωτευμένου δημιουργοῦ ἔχει φθάσει στὸ ὕψιστο σημεῖο. Ὁ ποιητῆς χρησιμοποιεῖ τὸ λόγο του ὄχι πιά μόνο γιὰ νὰ σατυρίση τὸ χρόνο, μὰ γιὰ νὰ τὸν κτυπήσῃ καὶ νὰ τὸν καταστρέψῃ. Τολμᾷ νὰ πραγματοποιήσῃ μὲ τὸ λόγο του αὐτὸ ποὺ οἱ ἄλλοι ἐραστές πρέπει νὰ πραγματοποιήσουν μὲ τὴ ζωὴ τους. “Ἐτσι βλέπομε τὴν αἰωνιότητα νὰ παίρνῃ μέσα στὴν ποίησιν τὴ μορφὴ τῆς πραγματικότητος, σὰν ἐκμηδένισιν τοῦ χρόνου καὶ πραγματοποίησιν τῆς αἰώνιας πίστεως. Ἡ σκληρὴ ἀπορία τοῦ ἀγωνιζόμενου ἐραστῆ φαίνεται σὰν νὰ λύθηκε ξάφνου μὲ τὴ σταθερὴ βεβαίωσιν :

Δὲν παραδέχομαι ἐμπόδια στὴ ἔνωσιν

Δυὸ πιστῶν ψυχῶν. Δὲν εἶναι ἔρως ὁ ἔρως

Ποὺ ἀλλάζει μὲ τὴν ἀλλαγὴ . . .

“Οχι! Ὁ ἔρως εἶναι ἕνας φάρος μὲ γερά θεμέλια

Ποὺ κυττάζει τίς τρικυμίες χωρὶς νὰ κλονισθῇ

Εἶναι τὸ ἀστὲρι κάθε βάρκας ποὺ πλανιέται . . .

Ὁ ἔρως δὲν ἀλλάζει μὲ τίς ὥρες καὶ τίς ἐβδομάδες

Μὰ μένει σταθερὸς ὡς τὸ τέλος.²⁾

Θᾶλεγε κανεὶς πὼς ὁ λόγος τοῦ ποιητῆ ἔλυσε τὸ πρόβλημα. Μὰ ἡ θέρημη ἀκριβῶς τῆς βεβαίωσής του μᾶς δείχνει τὸν προβληματικὸ τῆς χαρακτῆρα. Ὁ ποιητῆς τόλμησε νὰ παρουσιάσῃ ἐκεῖνο, ποὺ γιὰ τὴν πραγματοποίησίν του ἀγωνίζεται μὲ ὅλες τὰς δυνάμεις, σὰν κάτι τὸ πραγματοποιημένο — σὰν κάτι ποὺ θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιηθῇ. . .

Ἡ γνήσιος ἔρως πρέπει νὰναι αἰώνιος, ἐπειδὴ εἶναι τὸ πᾶν γιὰ τὸν ἐρωτευμένο καὶ χωρὶς αἰωνιότητα δὲ θᾶταν τίποτε.

1) Shakespeare, ἐνθ’ ἄνωτ. CXIII.

2) Shakespeare, ἐνθ’ ἄνωτ. CXVI.

B'.

Η ΠΑΡΟΔΙΚΟΤΗΣ ΣΑΝ ΑΝΑΓΚΗ ΣΤΟΝ ΕΡΩΤΑ

Ἐπάρχουν ὅμως «γνώστες τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς» πού δέν δέχονται ὄχι μόνο πὼς ὁ ἔρως μπορεῖ νὰ εἶναι αἰώνιος, μὰ και πὼς μπορεῖ νὰ διαρκέσῃ γιά πολὺ μέσα στὸ χρόνο τῆς ζωῆς μας.

Τέτοιοι «γνώστες» εἶναι οἱ «μεφιστοφελικὲς φύσεις»—πού τὶς ὀνομάζουμε ἔτσι ἀπὸ τὸν Μεφιστοφελῆ τοῦ Γκαίτε.

Ὁ ΓΚΑΙΤΕ ἔπλασε τὴ μορφή τοῦ Μεφιστοφελῆ τοῦ ἀπὸ κάθε τι τὸ σχετικό, τὸ στιγμιαῖο, τὸ χρονικό, τὸ περιορισμένο, πού ἔνοιωθε μέσα στὸν ἑαυτό του—και μόνο ἀπ' αὐτό.¹⁾ Γιά τὸν Μεφιστοφελῆ δέν ὑπάρχουν ἀπόλυτες ἀξίες. Τὰ πάντα εἶναι γι' αὐτὸν σχετικά και παροδικά. Κι' ὅμως αὐτὸ δέν τὸν ἀπελπίζει. «Τίποτα δέν εἶναι πιὸ σαχλὸ ἀπὸ ἓνα διάβολο πού ἀπελπίζεται.»²⁾—Ἡ ἀπελπισία δέν ἔχει νόημα παρὰ ὅταν κοντὰ στὴ «γνώση» πὼς τὸ ἀπόλυτο εἶναι μιὰ πλάνη, ὑπάρχει και ἡ πιὸ βαθειὰ ἀνάγκη γιά τὸ ἀπόλυτο. Ἡ ἀπελπισία, πού, σὰν ἔσχατος κίνδυνος, ἀπειλεῖ νὰ καταστρέψῃ τὰ πάντα, μπορεῖ, ἂν γεννήσῃ μέσα μας τὴν πίστη, νὰ ὀδηγήσῃ στὴ σωτηρία. Ἡ δυνατότης τῆς ἀπελπισίας σημαίνει τὴ δυνατότητα νὰ χάσῃ, μὰ και νὰ κερδίσῃ κανεὶς τὰ πάντα.—Ὁ Μεφιστοφελῆς ὅμως εἶναι ἐκεῖνο ἀκριβῶς τὸ ὄν, πού δέν μπορεῖ ν' ἀπελπισθῆ. Γι' αὐτὸν δέν ὑπάρχει ὅ,τι ἐμεῖς ὀνομάζουμε «ἔσχατο κίνδυνος» και «σωτηρία». Κάθε στιγμή ἔχει γι' αὐτὸν τὸ περιορισμένο νόημα τοῦ ἀπλῶς στιγμιαίου. Ἡ παροδικότης τῆς δέν τὸν τρομάζει. Οἱ «περιορισμένες αἰσθήσεις» και τὸ «περιορισμένο μυαλό», πού τὸν χαρακτηρίζουν,³⁾ βρίσκουν τὸ στοιχεῖο τους μέσα στὰ ὅρια τῆς ἀπλῆς στιγμῆς. Γιά τὸν Μεφιστοφελῆ δέν ὑπάρχει παρὰ ὅ,τι χάνεται ἀμέσως. Ἡ στενὴ του φύση δέν ἔχει χῶρο γιά κάτι τὸ πλατύτερο. Ὁ κόσμος δέν μπορεῖ νὰ καθρεφτίσῃ μέσα του παρὰ τὴν εἰρωνεία τῆς πραγματικότητός του. Ἡ τάση πρὸς τὸ αἰώνιο και τὸ ἀπό-

1) Βλ. Friedrich Gundolf, Goethe Berlin, 1922 σελ. 135.

2) Goethe, Sämtliche Werke, Band XI, Stuttgart und Berlin, 1854, σελ. 147.

3) F. Gundolf, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 136.

λυτο φσίνεται γελοία στὸ στενὸ μυαλό. Ἡ μεφιστοφελική εἰρωνεία εἶναι μιὰ χλεύη πού πληγώνει θανάσιμα.

Ἡ στάση αὐτὴ τοῦ Μεφιστοφελῆ δείχνεται μὲ τυπικὴ καθαρότητα ἀπέναντι στὸν ἔρωτα τοῦ Φάουστ. Ὁ ἔρωσ τοῦ Φάουστ θέλει νὰ κατακτήσῃ τὸ Πᾶν μέσα σ' ἓνα πρόσωπο καὶ στὴν αἰωνιότητα τῆς ἔνωσης μαζί του. Ὅσο ὁ Φάουστ δὲ δείχνει τὴ φύση αὐτὴ τοῦ ἔρωτός του στὸ σύντροφό του, αὐτὸς πού δὲν ὑποθέτει πὼς μπορεῖ νὰ ὑπάρχη μέσα στὸν ἄλλον καὶ περισσότερο ἀπὸ ἓναν ἀπλὸ ἔρεθισμὸ τῶν περιορισμένων αἰσθήσεων, βλέπει τὴν ἀνυπόμονη ὁρμὴ τοῦ ἀνδρα, πού ποθεῖ μιὰ γυναῖκα καὶ πού δὲν ἔχει συνείδηση τῆς σχετικότητος καὶ τῆς μηδαμινότητος ἑνὸς τέτοιου πόθου, μὲ μιὰν εἰρωνεία ὄλο ἐπιείκεια καὶ τρουφερὸ χαμόγελο. Ὁ Μεφιστοφελῆς διασκεδάζει σὰν νὰ βρῖσκονταν μπροστὰ σ' ἓνα παιδί.¹⁾ Ἡ παιδικότης τοῦ συντρόφου του τὸν κάμνει νὰ φωνάξῃ : «*Sancta simplicitas!*» — Μόλις ὁ Φάουστ δείξῃ πὼς θέλει νὰ ὑπακούσῃ σ' ἓναν ἠθικὸ νόμο, ὄχι ἐπειδὴ τὸ περιορισμένο μυαλό τὸ βρίσκει συμφέρον, μὰ ἐπειδὴ πιστεύει ἀπόλυτα σ' αὐτόν, ἡ εἰρωνεία τοῦ Μεφιστοφελῆ παίρνει μιὰν ὄψη φρικτῆ : γίνεται ἐχθρική καὶ ζητᾷ νὰ πληγώσῃ τὸν ἄλλον ὅσο μπορεῖ πιὸ βαθειὰ—θανάσιμα. Ἡ γεμάτη πάθος ἄρνηση τοῦ Φάουστ νὰ ψευδομαρτυρήσῃ — ἂν καὶ ἡ ψευδομαρτυρία θὰ τοῦ ἔρριχνε στὴν ἀγκαλιὰ τὸ κορίτσι πού τόσο ποθοῦσε—δείχνει πὼς ὁ Φάουστ θέλει νὰ μείνῃ μὲ κάθε τρόπο ἀληθινός. Νοιώθει κανεὶς πὼς ὁ Φάουστ ζῆ, ἐπειδὴ πιστεύει στὴν ἀλήθεια τῆς ζωῆς του. Ζωὴ καὶ ὑπαρξὴ χωρὶς ἀλήθεια δὲν θάταν γι' αὐτόν μήτε ζωὴ μήτε ὑπαρξὴ.—Μὰ τί εἶναι αὐτὸ πού ὁ Φάουστ τὸ βλέπει σὰν ἀλήθεια; Εἶναι πραγματικὰ ἀληθινό;—Ἡ ἐρώτηση αὐτὴ, πού ὑποβάλλει ὁ Μεφιστοφελῆς, κάμνει προβληματικὴ ὁλόκληρη τὴ ζωὴ, ὁλόκληρη τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Φάουστ.—Μήπως ἦταν ἀληθινοὶ οἱ ὄρισμοὶ πού ἔδωσε ὁ Φάουστ «για τὸ Θεό, γιὰ τὸν κόσμον καὶ γιὰ ὅ,τι κινεῖται μέσα του» στοὺς μαθητὲς του;—Τρομερὰ ἀνησυχητικὴ φράση γιὰ κάθε διδάσκαλο τῆς φιλοσοφίας! Ὁ Φάουστ συγκλονίζεται βαθειὰ καὶ γιὰ νὰ προστατεύσῃ τὸν ἑαυτό του, γιὰ νὰ σώσῃ ἀπὸ κάθε συζήτηση κι' ἀμφισβήτηση τὴν προσωπικὴ του τὴν

1) Goethe, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 130 καὶ ἐπ.

ἀλήθεια, θὰ μετατόπιζε ἴσως τὴ συζήτηση στὸ γενικὸ πρόβλημα τῆς ἀλήθειας. Μὰ ὁ Μεφιστοφελῆς δὲν τὸν ἀφήνει. Δὲν ἀσχολεῖται πιά μὲ τὸ φιλόσοφο Φάουστ, πού θὰ μπορούσε νὰ ξεφύγη σὲ μιὰν ἀπρόσωπη συνομιλία, καὶ κτυπᾷ τὴν ἀλήθεια τοῦ ἐρωτευμένου Φάουστ.

Σὰν νὰ μὴν τὸ ξέραμε!

Μήπως αὔριο δὲ θὰ ξελογιάσης,

Με ἥσυχη συνείδηση, τὴ δόλια τὴ Γκρέτα

Καὶ δὲ θὰ τῆς δώσης χίλιους ὄρκους ἀγάπης ;¹⁾

Καμμιά περιττὴ λέξη. Τὸ πιὸ εὐαίσθητο μέρος μας τὸ πληγώνει πιὸ βαθειὰ ἢ πιὸ ἀπλῆ ἐρώτηση. Τὸ μέσο, πού χρησιμοποιοῦσε συνήθως ὁ Σωκράτης γιὰ νὰ κεντρίση καὶ νὰ ξυπνήση τὸ πνεῦμα, τὸ χρησιμοποιεῖ ὁ Μεφιστοφελῆς γιὰ νὰ σπρώξῃ τὸν ἄλλο στὴν ἀπελπισία καὶ στὸ θάνατο. Ὁ Φάουστ ταράζεται βαθειά. Κι' ἀντιμετωπίζει τὴ σαρκαστικὴ ἐρώτηση καὶ τὴν ἀμφιβολία, πού αὐτὴ τοῦ γέννησε μέσα του, ἀπαντώντας καταφατικὰ μὲ τὸ μεγαλύτερο πάθος.

Καὶ μάλιστα μὲ τὴν καρδιά μου!

Μὰ ὁ Μεφιστοφελῆς δὲν ὑποχωρεῖ.

Θαυμάσια!

Μὰ μήπως κ' ἡ αἰώνια πίστη,

Κι' ὁ μοναδικὸς παντοδύναμος ἔρως,

Κι' αὐτὰ θὰ βγαίνουν ἀπὸ τὴν καρδιά;

Τὸ κτύπημα τὸν πέτυχε. Ὁ Φάουστ δὲν μπορεῖ πιά ν' ἀκούση περισσότερο. «*Ἄσ' τα λοιπόν! Ναί!*» φωνάζει. Δὲν μπορεῖ ν' ἀντικρούση ὁλότελα τὸν Μεφιστοφελῆ. Κανεὶς δὲν μπορεῖ ν' ἀρνηθῆ πῶς κάθε πραγματικότης εἶναι φευγαλέα. Πῶς νὰ ὀνομάσῃ κανεὶς αἰώνιο καὶ τὸ πραγματικό; Κι' ὅμως πῶς μπορεῖ κανεὶς ν' ἀρνηθῆ τὴν πιὸ ὑψηλὴ του ἀνάγκη, θεωρώντας τὴν σὰν καὶ πού δὲν εἶναι ἀληθινὸ—σὰν μιὰ «*διαβολικὴ ψευτιά;*» Ὅλα κινδυνεύουν νὰ γκρεμισθοῦν, κι' ὁ Φάουστ δὲν μπορεῖ πιά νὰ σώσῃ παρὰ μόνο τὸ ὄνομα ἐκείνου, πού τὸ ποθεῖ μὲ ὁλόκληρο τὸ εἶναι του:

1) Goethe, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 132.

Σὰ λαχταρῶ,
 Για τὴ λαχτάρα, τὴν ἀντάρα
 Nǎβρω ὄνομα σὰ δὲν μπορῶ,
 Κι' ὄλα τὰ πιὸ ὕψηλὰ τὰ λόγια ἀδράχνω
 Καὶ τὴ φλόγα, πού μέσα μου ὄλος καίω,
 Αἰώνια, αἰώνια, ἀτέλειωτη τὴ λέω—
 Διαβολικὴ κι' αὐτὸ ψευτιὰ νὰ εἶν' ἄρα ;¹⁾

Πολλὲς φορὲς ὅταν ἔχομε φθάσει, σπρωγμένοι ἀπὸ κάποιον Μεφιστοφελῆ, μπροστὰ στὴν ἄβυσσο καὶ χάνομε κάτω ἀπ' τὰ πόδια μας τὸ ἔδαφος, πιστεύομε πὼς θὰ μπορούσαμε νὰ κρατηθοῦμε ἀπὸ λέξεις καὶ ὀνόματα.—Καὶ πράγματι. Λέξεις καὶ ὀνόματα ἔχουν κάποτε τὴ δύναμη νὰ μᾶς ξαναφέρουν στὸ στερεὸ ἔδαφος.

Ἐπάρχουν ὅμως καὶ ἄνθρωποι—(ὄχι πιά πλάσματα τῆς ποιητικῆς φαντασίας),—ἐλεύθεροι ἀπὸ κάθε μεφιστοφελισμό—(θὰ μπορούσαμε νὰ τοὺς θεωρήσωμε σὰν τὸ ἀντίθετο τοῦ Μεφιστοφελῆ), ἄνθρωποι πού δὲν τοὺς χαρακτηρίζει ἡ στενότης, μὰ ἡ πιὸ ὠραία εὐρύτης,—πού τείνουν πρὸς τὸ ὕψιστο μὲ τὴν πιὸ μεγάλη σοβαρότητα—καὶ πού ὅμως δείχνουν κι' αὐτοὶ τὴν πιὸ βαθειὰ δυσπιστία γιὰ τὴν αἰωνιότητα τοῦ ἔρωτος. «Ἡ πίστη εἶναι μιὰ χίμαιρα, δὲν ἀπαντᾷ στὴ φύση. Δὲν ὑπάρχει πιὸ ἀνόητο πλᾶσμα τῆς σκέψης μας ἀπ' αὐτὴν». Αὐτὰ διαβάζομε στὸ σημειωματάριο τοῦ ἀνδρός,²⁾ πού καυχόνταν (μὲ τὴν ὑπερηφάνεια ἐκείνου πού κατάκτησε κάτι μὲ τὸν πιὸ ἀκραῖο πόνο), πὼς μέσα στὴ μακρῦά του μοναξιά σπούδασε τὴ Φιλία, «ὅπως θ'ἄπρεπε νὰ σπούδαζε κανεὶς μιὰν ἐπιστήμη».³⁾—Ἐδῶ δὲν μιλεῖ πιά ὁ ἄνθρωπος, πού βλέπει παροδικὰ τὰ πάντα. Ἀντί-

1) Goethe, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 132 (τὴ μετάφραση τῶν στίχων πῆρα ἀπὸ τὸν «Φάουστ» τοῦ Κ. Χατζοπούλου, Ἀθήνα 1916 σελ. 143).

2) Πρόκειται γιὰ τὸν Ἰωάννη Ἰωακείμ Βίνκελμαν. (Γιὰ τὸ ἀπόσπασμα πού ἀναφέρομε βλ. Berthold Vallentin, Winkelmann, Berlin 1931, σελ. 101 καὶ 124. Γιὰ τὸν Βίνκελμαν γενικὰ βλ. τὴ μελέτη μας: Μυθολογία τοῦ Ὁραίου, Ἀθῆναι 1937).

3) Ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Βίνκελμαν τῆς 22 Φεβρουαρίου 1765 πρὸς τὸν John Wikes (Zeitschrift für bildende Kunst, τόμος XXIII, σελ. 140). Πρβλ. καὶ B. Vallentin. ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 157.

θετα. Ὁ BINCKELMAN εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς «πλατωνικὲς» ἐκεῖνες φύσεις, ποὺ ἢ παροδικότης τῶν φαινομένων τοὺς εἶναι τόσο ἐχθρική. — ποὺ τὶς ἀνησυχεῖ τόσο τὸ τυχαῖο τῆς φευγαλέας ἀτομικότητος, ὥστε τοὺς εἶναι ἀναγκαῖα ἢ ἀνύψωσή τους στὸ ὑπερατομικό, ἢ καταφυγή τους στὸ γενικό. Ὁχι στὸ γενικὸ τοῦ φυσικοῦ νόμου, ὅπου δὲ λυτρώνεται κανεὶς ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ὑπαρξῆς του παρὰ χάνοντας τὸν ἑαυτό του, — ὅπως συμβαίνει κάποτε στὸν Μαρσέλ Προύστ, καθὼς θὰ δοῦμε παρακάτω. Ἡ ἀπόλυτη ἀτομικότητα τοῦ ἀγαπημένου δὲν εἶναι γιὰ τὸν Πλάτωνα παρὰ ἢ ἀντανάκλαση μιᾶς Ἰδέας. Μπροστά της προφέρει τὸ ὄνομα ἑνὸς θεοῦ. Ὁ Δίον γίνεται «δῖος». Μ' αὐτὴ τὴ μέθεξι στὴν ἰδέα καὶ στὴ θεία οὐσία ἀνυψώνεται ὁ ἀγαπημένος πάνω ἀπὸ τὴν ἀτομικότητά του.¹⁾ Ἔτσι κι' ὁ ἐρωτευμένος Βίνκελμαν ζῆ τὸν ἐρωτᾶ του σὰν κάτι ποὺ «πηγάζει ἀπὸ τοὺς κόλπους τοῦ αἰώνιου ἐρωτος», — βλέπει στὸ πρόσωπο τοῦ ἀγαπημένου «κάποιο ἔχνος ἀπὸ τὴν ἁρμονία ἐκείνη, ποὺ ξεπερνᾷ τὸν ἀνθρώπινο νοῦ κ' ὑψώνεται ἀπ' τὴν αἰώνια σύνδεση τῶν ὄντων». ²⁾ Δὲν ἀγαπᾷ τὸν ἀπλῶς μοναδικὸ κι' ἀναντικατάστατο, μὰ τὴν ἐνσάρκωση τῆς ἰδέας τοῦ Φίλου ἢ τοῦ Ὁραίου. Παραβλέπει τὸ αἴνιγμα τοῦ ἀπολύτως ἀτομικοῦ, γιὰ ν' ἀφιερωθῆ στὰ αἰνίγματα τῆς φιλίας καὶ τοῦ Ὁραίου. Ἦθελε νὰ συλλάβῃ τὸ «μεγάλον αἴνιγμα» τοῦ Ὁραίου στὴν αἰωνιότητά του καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ θαῦμα τῆς φιλίας, «ποὺ πολλοὶ μιλοῦν γι' αὐτό, μὰ ποὺ κανεὶς δὲν τὸ εἶδε», στὴν μυθικὴ του καθαρότητα. Ἡ ὁρμή, ποὺ ὠθοῦσε τὸν Βίνκελμαν σ' αὐτὴ τὴν πραγματοποίησι ἔβγαινε ἀπὸ τὸν πυρῆνα, ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς ὑπαρξῆς του, — ἦταν ἡ πρώτη ὁρμή, ποὺ ὀρίζει τὸ νόημα καὶ τὴν κίνηση μιᾶς ζαῆς, — ἦταν ἡ πρώτη ἀνάγκη τοῦ εἶναι του. Ἀπ' αὐτὴν κρέμονταν γιὰ τὸν Βίνκελμαν τὸ πᾶν. Ἐνοιωθε τὸν ἑαυτό του «γεννημένο» — καθὼς μᾶς λέγει ὁ Γκαίτε — γιὰ τὴν ὑψιστὴ μορφή τῆς φιλίας. «Δὲν αἰσθάνονταν τὸν ἑαυτό του παρὰ μὲ τὴ μορφή τῆς φιλίας. Δὲν τὸν ἀναγνώριζε παρὰ στὴν εἰκόνα

1) Πλάτωνος, Φαῖδρος 252 e.

2) J. J. Winckelmann, Kleine Schriften und Briefe, herausgegeben von Hermann - Uhde - Bernays, II. Band, Leipzig 1925, σελ. 240. Βλ. καὶ Μυθολογία τοῦ Ὁραίου, σελ. 31.

ένος ὄλου, πού τὸ συμπληρώνει ἓνας τρίτος.»—¹⁾ Ὁ Βίνκελμαν ἦταν ἡ ἐνσάρκωση τῆς ἀνάγκης τῆς φιλίας.—²⁾ Γι' αὐτὸ καὶ κεῖνο πού τὸ ἔλεγε «σπουδὴ τῆς φιλίας» δὲν μποροῦσε νὰναι μιὰ ψυχρὴ, εἰρωνικὴ ἢ καὶ παιχιδιάρικα παρατήρηση τῆς ἀνθρώπινης καρδιάς,—μιὰ παρατήρηση πού γίνεται ἀπὸ ἀπόσταση. Ἡ σπουδὴ αὐτὴ—καθὼς μᾶς δείχνουν οἱ ἐπιστολές του—ἦταν ἡ γεμάτη πάθος σκέψη πού ζητᾶ νὰ φωτίσει τὴν ὑπαρξή, — μιὰ σκέψη πού πηγάζει ἀπὸ τὴ ζωὴ γιὰ νὰ δημιουργήσει ζωὴ, — μιὰ ζωὴ πού παίρνει τὸ νόημά της ἀπὸ τὴν ἀκουραστικὴ τάση πρὸς τὴ φιλία καὶ πού ἀγωνίζεται μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις—ἀκόμη καὶ μὲ τὶς δυνάμεις τῆς σκέψης—νὰ ὑψώσει τὸν ἑαυτὸ της καὶ τὴν ὑπαρξή τοῦ ἀγαπημένου ὡς τὰ ὕψη ἐκεῖνα, πού ὁ Βίνκελμαν τὰ ὠνόμαζε «φιλία ἠρωϊκὴ». Στὸ σκληρὸ αὐτὸ ἀγῶνα δὲν ἔγραψε ὁ Βίνκελμαν οὔτε γραμμὴ γιὰ τὴ φιλία—(μὰ καὶ τί βγῆκε ποτὲ ἀπὸ τὴν πέννα του τὸ ἐντελῶς ἀσχετο μ' αὐτή;)—πού νὰ μὴν εἶναι γραμμένη μὲ αἷμα.— Μὰ τὸ αἷμα εἶναι ἀλήθεια.— Ἔτσι, κι' ἂν ἀκόμη ἢ χλεύη τοῦ Μεφιστοφελῆ μπορεῖ νὰ μὴν ἀναγνωρισθῆ ἀπὸ ὄλους σὰν ἀληθινὴ, ἢ διαπίστωση, πού ἔκαμε ὁ Βίνκελμαν σὲ μιὰ στιγμὴ τοῦ ἀγῶνος του, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰναι, γιὰ ὅσους τὴ βλέπουν μέσα στὴν κίνηση τῆς προσπάθειας πού τὴ γέννησε, συγκλονιστικὰ ἀληθινὴ.

Κάτι τὸ παρόμοιο νοιώθουμε καὶ στὸν πρῶτο λόγο τοῦ Σωκράτη στὸ «Φαῖδρο».³⁾ Ἀκόμη κι' ὁ Πλάτων, ὁ πιὸ μεγάλος μυσταγωγὸς στὴν ἐρωτικὴ αἰωνιότητα, εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ σκληροὺς ζωγράφους τῆς ἐρωτικῆς ἀστάθειας. Τὸ θάρρος τῆς σύντομης, μὰ τόσο συνταρακτικῆς περιγραφῆς τοῦ ἀστατοῦ ἔρωτος, πού μᾶς δίνει, δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθῆ παρὰ μὲ τὴν τόλμη τῶν πιὸ παρακινδυνευμένων συγχρόνων ἀναλύσεων — ἐνὸς Μαρσέλ Προυστ παραδείγματος χάριν. Λίγοι μπόρεσαν νὰ μᾶς παραστήσουν τὸν ἔρωτα σὰν ἀρρώστια τόσο ἀληθινά, ὅσο ὁ Πλάτων. Κι' ὅμως οἱ πολλοὶ δὲν βλέπουν τὸ λόγο τοῦ Σωκράτη, πού μᾶς δίνει τὴν εἰκόνα αὐτὴ, παρὰ σὰν κάτι πού δὲν εἶναι ἀληθινό, σὰν ἓνα ρητορικὸ παιχνίδι, πού μόνο σὰν μορφὴ ἔχει

1) Goethe, Winckelmann, ἐνθ' ἄνωτ. τόμος XXX, σελ. 15.

2) B. Vallentin, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 124.

3) Πλάτωνος, Φαῖδρος 237 a—241 d.

κάποιο νόημα καὶ πού σάν περιεχόμενο εἶναι μιὰ «ψευδῆς δόξα». Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγήσωμε τὴν πλάνη: Τὴν ἀλήθεια τὴ φανταζόμαστε συνήθως σάν κάτι τὸ σταθερὸ καὶ τὸ ἀντικειμενικόν, πού εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ κάθε ἄτομο καὶ τὴν κίνηση τῆς ζωῆς του, σάν κάτι πού μένει τελειωτικὸ καὶ ἀμετάβλητο ἔξω ἀπὸ κάθε γίνεσθαι καὶ μακρὰ ἀπὸ κάθε ἀντίφαση. Γιὰ ὅσους βλέπουν ἔτσι τὴν ἀλήθεια, πῶς θάταν δυνατό νάναί ἀληθινὸς ὁ πρῶτος λόγος τοῦ Σωκράτη στὸ «Φαῖδρο», ἀφοῦ τὸ περιεχόμενό του μοιάζει τόσο μὲ τὸ λόγο τοῦ Λυσία, πού δὲν εἶναι ἀληθινός, καὶ πρὸ πάντων ἀφοῦ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ὁμιλητὴς τὸν χαρακτηρίζει σάν μὴ ἀληθινὸ καὶ ἀφοῦ εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο τοῦ ἀναμφισβήτητα ἀληθινοῦ δεύτερου λόγου τοῦ Σωκράτη; Μπορεῖ ἡ ἴδια ρῆση νάναί στὰ χεῖλη τοῦ ἑνὸς ἀληθινῆ καὶ ψεύτικη στὰ χεῖλη κάποιου ἄλλου—μπορεῖ νάναί τὴ στιγμή τούτη ἀληθινὴ, νὰ γίνῃ σὲ λίγο ψέμμα καὶ ὅμως νὰ μένη πάντα ἀληθινὴ; Στὸ λογικὸ πού, ἐπειδὴ δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ συλλάβῃ μιὰ ζωντανή, μιὰ κινούμενη ἀλήθεια, δίνει ἀρνητικὴ ἀπάντηση σὲ μιὰ τέτοια ἐρώτηση, μένει κλειστὸς ὁ χώρος τῶν πλατωνικῶν διαλόγων.—Ἡ μιὰ, τελειωτικὴ, ἀντικειμενικὴ καὶ αἰώνια ἀλήθεια ἀποτελεῖ βέβαια στὸ πλατωνικὸ ἔργο τὸ τέρμα, πού πρέπει νὰ προσπαθοῦμε μὲ ὅλες μας τὶς δυνάμεις νὰ φθάσωμε καὶ ἰσχύει στὰ χεῖλη τοῦ Σωκράτη σάν τὸ μέτρο, πού μὲ αὐτὸ πρέπει νὰ κρίνωμε κάθε βῆμα τῆς φιλοσοφικῆς πρυσπάθειας. Ἡ διαλεκτικὴ ὅμως, ὁ διάλογος τοῦ πλατωνικοῦ ἔργου εἶναι, ὡς τὴ στιγμή τῆς ὑψιστῆς ἀποκάλυψης πού ἀγωνίζεται νὰ ἐπιτύχῃ, μιὰ ζωὴ ἀνήσυχη, πού γεννιέται ἀπὸ τὴν πάλη τοῦ ἀληθινοῦ μὲ τὸ ψεύτικο γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς πιὸ μεγάλης ἀλήθειας,—μιὰ ζωὴ πού δὲν μᾶς παρουσιάζεται ἀπρόσωπη καὶ ἀσώματη, μὰ σάν ζωὴ ἀτόμων, πού ὑπάρχουν γιὰ μᾶς καὶ σάν κορμιὰ χειροπιαστά, θερμά, μὲ ὅλη τὴν τραγικότητα—κάποτε τὴν κωμικότητα—τῆς προσωπικῆς τους μοίρας. Ἡ κίνηση τῶν πλατωνικῶν διαλόγων δὲν εἶναι ἡ ἀχαλίνωτη περιπλάνηση μιᾶς ξεροζωμένης καὶ ἀναιμικῆς σκέψης, μὰ ὁ δραματικὸς ἀγὼν ἑνὸς ἀτόμου, πού δὲν ἐκφράζει τὴν ὑπαρξή του μόνο μὲ σκέψεις, μὰ καὶ μὲ βαρὺ λόγον, καὶ μὲ κινήσεις τοῦ σώματός του, καὶ μάλιστα ὄχι γιὰ νὰ σπρώξῃ τὸν ἄλλον—πού καὶ αὐτὸς μᾶς παρουσιάζεται σάν ἄτομο μοναδικόν—σὲ ἔξωτερίκευση τῆς γνώμης του, μὰ γιὰ νὰ τὸν ξυπνήσῃ, γιὰ

νά τὸν μορφώση, γιὰ νὰ τὸν σώση. Σ' ἓναν τέτοιον ἀγῶνα δὲν ἔχουν οἱ ξερὲς σκέψεις τὴν πρώτη θέση. Τὴ σχέση τους μετὰ τὴν ἀλήθεια δὲν τὴν προσδιορίζει ἡ σχέση τους μετὰ τὴν ὀρθότητα. Τὸ βάθος, ἀπ' ὅπου πηγάζουν,—ἡ σοβαρότης, πού τις συνέχει,—ἡ γνησιότης τῆς προσπάθειας, πού τις γεννᾷ,—ὁ ἔρωσ, πού τις διαπυρρώνει,—τὸ πάθος καὶ τὸ ἦθος εἶναι οἱ δυνάμεις πού προσδιορίζουν τὴν ἀλήθεια τους. Μιὰ τέτοια ὁμως ἀλήθεια δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κατὰ τὸ ἀκίνητο. Μιὰ τέτοια ἀλήθεια εἶναι ζωὴ—βρίσκεται δηλαδή σὲ ἀκατάπαυστο ἀγῶνα, σὲ διαρκῆ κίνδυνο. Σὲ μιὰ τέτοια κίνηση μπορεῖ ἡ ἀλήθεια νὰ γίνῃ ἢ καὶ νὰ εἶναι ἀναλήθεια—μπορεῖ ἡ ἀναλήθεια νὰ περιέχῃ ἢ καὶ νὰ γεννᾷ ἀλήθεια. Ἔτσι, κι' ὅταν ἀκόμη ἀναγκαζόμαστε νὰ χαρακτηρίσωμε τὸν πρῶτο λόγο τοῦ Σωκράτη στὸ «Φαῖδρο» σὰν ἀναληθῆ, ὁ λόγος εἶναι καὶ μένει τρομακτικὰ ἀληθινός. Μόνο ὅποιος ἔνοιωσε τὸν τρόπο τῆς ἀλήθειας, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μὴν τὴν ἀναγνωρίσῃ. Ὁ λόγος αὐτός μᾶς δείχνει μιὰν ἀπὸ τὶς δυνατότητες τῆς φύσης μας. Ἄν δὲν τῆς ἀντισταθοῦμε, μπορεῖ καὶ νὰ χαθοῦμε μέσα στὴν ἄβυσσὸς τῆς. Σωτήριες δυνατότητες εἶναι ἀνοικτὲς μπροστὰ μας. Μὰ γιὰ νὰ μπορέσωμε νὰ τείνωμε πρὸς αὐτές, πρέπει πρῶτα ν' ἀντικρούσωμε μετὰ ὄλο μας τὸ θάρρος καὶ τὴ σοβαρότητα τὸν ἔσχατο κίνδυνο σὰν ἀλήθεια. Τὴ φοβερὴ ἀλήθεια, πὼς ὁ ἔρωσ εἶναι μιὰ ἀρρώστια, πρέπει νὰ τὴν ἀναγνωρίσωμε καὶ νὰ τὴ γνωρίσωμε ὡς τὸ βάθος τῆς, γιὰ ν' ἀνοίξωμε μπροστὰ μας τὴ δυνατότητα τοῦ γνήσιου ἔρωτος. Δὲν εἶναι μήτε σύμπτωση μήτε παιχνίδι τὸ ὅτι ὁ Πλάτων πρὶν νὰ μᾶς παραστήσῃ τὸν ἔρωτα σὰν σωτηρία, μᾶς τὸν παράστησε σὰν ἀρρώστια.

Ἐπομένως σ' αὐτὴ τὴν ἀπεικόνιση ἔδωσε ὁ λόγος τοῦ Λυσία,—ἓνας λόγος πού θὰ στέκονταν πολὺ κοντὰ στὸν ἀντίθετό του λόγο τοῦ Σωκράτη, ἂν τὸ ἦθος πού κάμνει τόσο ἀληθινὴ τὴν ὁμιλία τοῦ Σωκράτη δὲν ἔλειπε ἐντελῶς ἀπ' αὐτόν.—Πῶς θὰ μπορούσε νὰ ἔχει ἦθος ὁ ἄνδρας ὁ περίφημος γιὰ τὴν «ἠθοποιία» του; Ὁ λόγος τοῦ Λυσία ἦταν ἐπιδεικτικὸς καὶ σκοπὸς του ἡ κοινωνικὴ ἐπιτυχία. Ὁ λόγος τοῦ Σωκράτη ἦταν ψυχγεγερωτικὸς καὶ σκοπὸς του ἡ παιδευτικὴ ἐπίδραση. Ὁ λόγος τοῦ Λυσία εἶναι ἓνα ρητορικὸ τεχνούργημα γεμάτο ἀξιώσεις, πού ζητᾷ μετὰ τὴν ὑποστήριξη μιᾶς σκανδαλιστικῆς παραδοξολογίας—«ὡς μὴ ἔρῳντι πρὸ τοῦ ἔρῳντος δέον χαρίζεσθαι»—νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ ἓνα

κοινό, πὸν θέλει νὰ σκανδαλισθῆ, τὴν ἐπιδοκίμασία. Οἱ ψυχολογικοὶ ἰσχυρισμοὶ του εἶναι παρμένοι ἀπὸ τὴν τρέχουσα ψυχολογία, πὸν ἰσχύει μέσα σὲ μιὰ «κοινωνία», πὸν βλέπει τὸν ἄνθρωπο ὄχι σὰν ἄτομο μὰ σὰν ἀντικείμενο παρατήρησης, πὸν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ «σχολιάσῃ». Ὁ ἄνθρωπος, ὅπως τὸν βλέπει ἡ κοινωνία, δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ὄν μὲ ὁρμές, πὸν ζητοῦν τὴν ἱκανοποίησίν του, καὶ μὲ μυαλό, πὸν ἀποβλέπει στὸ συμφέρον του, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα νὰ βγῆ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς. Ἡ κοινωνία δὲν παρατηρεῖ τὸν ἄνθρωπο γιὰ νὰ τὸν κοιώσῃ, μὰ γιὰ νὰ μιλήσῃ γι' αὐτόν. Τὸ μεγαλύτερο θέλημα τῆς κοινωνικῆς συνομιλίας εἶναι ὁ ἔπαινος ἢ ἡ κατάκριση τοῦ πλησίον. Γιὰ νὰ δώσῃ ὁ Λυσίας στὴ σκανδαλιστικὴ του παραδοξολογία κάποιαν ὄψιν εὐπρεπείας χρησιμοποιεῖ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τρέχουσα ψυχολογία, καὶ τὰ ἰσχύοντα κοινωνικὰ μέτρα.—Γιατί, ρωτᾷ, πρέπει νὰ προτιμοῦμε ἐκεῖνον πὸν μᾶς ἀγαπᾷ; Ἐπειδὴ αὐτὸς ἔχει περισσότερο τὴν ἀνάγκη μας; Μὰ ἂν ἦταν ἔτσι,—συνεχίζει τὴ σκέψη του γιὰ νὰ φέρῃ τὸ πρᾶγμα στὸ κοινωνικῶς ἄτοπο,—τότε θ'ἄπρεπε καὶ στὰ τραπέζια πὸν κάμνομε νὰ μὴν προσκαλοῦμε τοὺς φίλους μας, μὰ ἐκείνους πὸν τὰ ἔχουν περισσότερο ἀνάγκη: τοὺς ζητιάνους.—Κανεὶς «ἄνθρωπος τοῦ κόσμου» δὲ θὰ εἶχε ἀντίρρηση σὲ ἓνα τέτοιο ἐπιχειρημα. Μὲ τέτοια μέσα ἔκαμνε ὁ Λυσίας πραγματικὰ ἀναντίρρητους τοὺς ἰσχυρισμούς του γιὰ κάθε «ἄνθρωπο τοῦ κόσμου». Γιὰ ἓναν τέτοιο ἀπεδείχθηκε πράγματι πὸς ὁ νέος πρέπει νὰ παραδίνεται ὄχι σ' ἐκεῖνον πὸν τὸν ἀγαπᾷ, μὰ στὸν νηφάλιο πὸν τὸν θέλει.

Ἡ ἀξία τῆς πίστεως παίξει βέβαια σπουδαῖο ρόλο σὲ μιὰ τέτοια ἐπιχειρηματολογία. Ἡ πίστη εἶναι μιὰ σπουδαία κοινωνικὴ ἀξία, πὸν γιὰ τὴν κοινωνικὴ ψυχολογία — (ὁ Λυσίας, πὸν στηρίζεται στὴν ψυχολογία αὐτή, θεωρεῖ τόσο αὐτονόητο τὸ πρᾶγμα, ὥστε δὲν τὸ συζητεῖ καὶ) — χαρακτηρίζει μᾶλλον τὸν ἐραστή πὸν δὲν ἀγαπᾷ, ἀπὸ τὸν ἐραστή πὸν ἀγαπᾷ. Ἐνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα πλεονεκτήματα τοῦ λογικοῦ, τοῦ νηφάλιου, τοῦ ἐλεύθερου ἀνδρα, πὸν ὑπερασπίζει ὁ Λυσίας εἰς βάρος τοῦ ἑξαλλου ἐρωτευμένου, εἶναι ἡ πίστη του. Πὸς θὰ μπορούσε νὰ φανῆ ἄπιστος αὐτός, πὸν προσφέρει στὸ νέο τὴ φιλία του χωρὶς νὰ πιέζεται ἀπὸ κανένα πάθος, μὰ μὲ ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ ἑαυτοῦ του,—ὄχι μέσα στὴ σύγκριση τῆς ἀρρώστιας, μὰ

μέ την ἔλευθερία τῆς καθαρῆς σκέψης, — ὄχι γιὰ νὰ ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τὸ σημερινὸ πόνον, μὰ γιὰ νὰ θερίσῃ μελλοντικούς καρπούς; “Ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι «σημάδια μιανῆς φιλίας πού θὰ βαστάξῃ πολὺ καιρό»; 1) Καὶ μήπως ὁ ἐρωτευμένος δὲν εἶναι τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς τοῦ πιστοῦ, δὲν εἶναι ἕκείνος, πού «ἄμα σβύσῃ τὴν ἐπιθυμία του θὰ ζητήσῃ πρόφραση γιὰ ἔχθρα»; Ἡ εἰκόνα αὐτῆ τοῦ ἔραστοῦ θὰ γεννοῦσε τὴν πιὸ βαθειὰ φρίκη, ἂν τὴν ἐπαιρνε κανεὶς στὰ σοβαρά, ἂν τὴν ἔβλεπε σὰν εἰκόνα τῆς ἀλήθειας. Στὸν κύκλο ὅμως, ὅπου εἶχε πέραση ὁ Λυσίας, ἡ σοβαρότης καὶ ἡ ἀλήθεια δὲν εἶχαν καμμιά θέση. Ὁ Λυσίας παρουσίαζε τὴν τρομερῆ αὐτῆ εἰκόνα μὲ τὸ χαμόγελο τοῦ ἀγύρτη πού βλέπει πὼς προκαλεῖ «αἴσθηση». Τὸ κοινὸ του ζητοῦσε ἀπὸ τὴν τέχνη νὰ τὸ ἐρεθίσῃ. Μὰ τὰ ἔργα πού συγκινοῦσαν ἓνα τέτοιον κοινόν, ἔχαναν μπροστὰ στὸ Σωκράτη ὅλη τους τὴ δύναμη. “Ὅ,τι θαύμαζαν σὰν ἔργο τέχνης οἱ ἄλλοι, φαίνεται ἐδῶ ἄτεχνο. 2) “Ὅ,τι φαίνονταν σ’ ἐκείνους ἀληθινόν, φαίνεται στὸ Σωκράτη ψεύτικο. 3) Ἐκεῖνοι ἀδιαφοροῦσαν γιὰ τὸ φρικτὸ νόημα τοῦ λόγου. Κανεὶς τους δὲν ἤξερε τί θὰ πῆ Λόγος. Ἀγνοοῦσαν τὴ δύναμη τοῦ Λόγου, 4) πού μπορεῖ νὰ συναρπάσῃ, νὰ συγκλονίσῃ, νὰ διαποτίσῃ, νὰ καθοδηγήσῃ τὴν ὑπαρξή. Ποιὸς ἀπ’ αὐτοὺς ζητοῦσε περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ λήῃ — ποιὸς περισσότερο ἀπὸ τὸ ν’ ἀκούῃ; — Πίσω ἀπὸ τὸν ἑλαφρὰ εἰρωνικὸ τόνον τοῦ Σωκράτη, σὰν μιλεῖ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Λυσία, μαντεύομε τὴν ἀγανάκτησή του.

Γιὰ νὰ βάλῃ τὰ πράγματα στὴ θέση τους, ὁ Σωκράτης θὰ ἀντιπαράταξῃ στὸ λόγο τοῦ Λυσία ἓνα δικό του λόγο μὲ τὸ ἴδιο θέμα — καὶ μάλιστα γιὰ τὸν ἐπιπόλαιον ἀκροατὴ μὲ τὸν ἴδιον τόνον. Θὰ μιλήσῃ ὅμως ἔχοντας πλήρη συνείδηση τῆς δύνάμεως τοῦ Λόγου, τοῦ νοήματος τοῦ Λόγου, τῆς εὐθύνης του. Ὁ Σωκράτης σκεπάζει τὸ πρόσωπό του μὲ τὰ χέρια του γιὰ νὰ μιλήσῃ. Θὰ πῆ μιὰ τρομερῆ ἀλήθεια. Θ’ ἀπακαλύψῃ—πίσω ἀπὸ τὸ κάλυμμα τοῦ παιχνιδιοῦ, τῶν χειρῶν του καὶ τῆς ρητορικῆς μορφῆς—μιὰ σκοτεινὴ ἄβυσσος τῆς καρδιάς τοῦ ἀνθρώπου πού τὸν ἐγκατέλειψαν οἱ θεοί. Ὁ ἔρως, ὅπως τὸν βλέπει ὁ Πλάτων αὐτῆ τῆ στιγμῆ δὲν εἶναι θεός. 5) Ὅποιος κατέχεται

1) Πλάτωνος, Φαῖδρος, 233 c.—Ἡ μετάφραση αὐτοῦ καὶ τῶν παρακάτω χωρίων τοῦ «Φαῖδρου» εἶναι παρμένη ἀπὸ τὴν ὥραϊα, ἀνέκδοτη ἀκόμη μετάφραση τοῦ διαλόγου ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Θεοδωρακόπουλο.

2) Πλάτωνος, ἐνθ’ ἄνωτ. 262 c.

3) Πλάτωνος, ἐνθ’ ἄνωτ. 260 a.

4) Πλάτωνος, ἐνθ’ ἄνωτ. 271 c—d.

5) Πλάτωνος, ἐνθ’ ἄνωτ. 238b—c.

ἀπ' αὐτὸν κατέχεται ἀπὸ μιᾶ τρέλλα πού δὲν τὴν παραστέκουν οἱ θεοί. Εἶναι στ' ἀλήθεια φορικτὴ ἢ εἰκόνα τοῦ τρελλοῦ πού τὸν ἐγκατέλειψαν οἱ θεοί. Πῶς θ' ἄπρεπε νὰ κρατήσῃ μιὰ τέτοια κατάσταση, — πῶς θ' ἄπρεπε νὰ μείνῃ κανεὶς πιστὸς στὸν ἑαυτὸ του καὶ στὸν ἄλλον ; Ἡ λύτρωση ἀπὸ αὐτὸν κι' ἀπὸ τὴν ἀρρώστια θὰ ἦταν μιὰ σωτηρία.

Ἕνας τέτοιος ἐραστής — σύμφωνα μὲ τὴν τρομακτικὴ εἰκόνα τοῦ ἀπὸ τὸν Σωκράτη — εἶναι ὅσο κρατᾷ ὁ ἔρωτάς του «βλαβερός καὶ ἀηδιαστικός, μὰ καὶ σὰν περᾷσῃ πάλι γίνεται ὕστερα ἀπιστος στὸν ἄλλον, ἂν καὶ γι' αὐτὸ τὸ ὕστερα ὑπόσχονταν πολλὰ καὶ μὲ πολλοὺς ὄρκους καὶ παρακάλια κι' ἔτσι ἴσια πού κατώρθωνε νὰ κρατᾷ τὸν ἀγαπημένο νὰ ὑποφέρῃ τότε αὐτὴν τὴν συντροφιᾶ, ἂν καὶ τοῦ ἦτανε φορτικὴ, μὲ τὴν ἐλπίδα γιὰ κάποια ἀγαθὰ. Τότε δὲ πού θὰ πρέπη νὰ κἀνῃ αὐτὰ πού ὑπόσχονταν, ἔχοντας ἀλλάξῃ μέσα τοῦ ἄρχοντα καὶ προστάτη, βάζοντας στὴ θέσῃ τοῦ ἔρωτα καὶ τῆς μανίας τὸ νοῦ καὶ τὴ σωφροσύνη, ἔχει γίνῃ ἄλλος ἄνθρωπος χωρὶς τὸ παιδί νὰ τὸ ἔχη προσέξει. Κι' αὐτὸς βέβαια ζητᾷ νὰ τοῦ χρωστᾷ χάρη γιὰ τὰ τότε, θυμίζοντάς του ἐκεῖνα πού ἔκαμαν καὶ εἶπανε ἀναμεταξύ των, γιὰτὶ νομίζει πὼς μιλάει μὲ τὸν ἴδιον ἄνθρωπο· μὰ ὁ ἄλλος ἀπὸ ντροπὴ οὔτε νὰ εἰπῇ τολμάει πὼς ἔγινε ἄλλος ἄνθρωπος, οὔτε μπορεῖ νὰ κρατήσῃ τοὺς ὄρκους καὶ τὶς ὑποσχέσεις πού ἔδωκε ὁ προηγούμενος ἀνόητος ἄρχοντας μέσα του, γιὰτὶ τώρα πού ἔχει βάλει μυαλὸ καὶ φρονιμάδα προσέχει νὰ μὴν κἀμῃ τὰ ἴδια μὲ τὸν προηγούμενο ἄνθρωπο καὶ γίνῃ ὅμοιος μ' ἐκεῖνον κι' ἔτσι ξαναγίνῃ ὁ ἴδιος. Καὶ γι' αὐτὸ γίνεται δραπέτης καὶ ἡ ἀνάγκη τὸν ἔχει κάμῃ ν' ἀθετήσῃ τὶς ὑποσχέσεις του, αὐτὸς πού ἦταν πρὶν ἐραστής, τώρα πού γύρισε τὸ φύλλο γυρίζει τὰ νῶτα του καὶ φεύγει. Μὰ ὁ ἄλλος ἀναγκάζεται νὰ τρέξῃ πίσω του γεμᾶτος ἀγανάκτηση καὶ νὰ ρίχνῃ κατάρες, γιὰτὶ δὲν ἔνοιωσε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅλο τὸ ζήτημα, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἔπρεπε ποτὲ νὰ χαρίζεται σὲ ἄνθρωπο πού κατέχεται ἀπὸ ἔρωτα καὶ πού σίγουρα δὲν ἔχει τὰ μυαλά του, ἀλλὰ πρὶν πρὸν σὲ ἄνθρωπο πού δὲν κατέχεται ἀπὸ ἔρωτα καὶ πού ἔχει τὰ μυαλά του».¹⁾)

1) Πλάτωνος, ἐνθ' ἄνωτ. 240—241c. (Μετάφραση Ἰ. Θεοδωρακοπούλου).

[Ἔπεται συνέχεια]